

TEISIPÄEV,
JUUNI 23,
2009

NEXT TRAIN TO TRANSCENDENTAL

Radical Nature
Barbican Art Gallery
kirjutab **Margus Tamm**

2007 veebruaris sai kardinal Giacomo Biffi ilmutuse. Kardinal ärkas keset ööd ning nägi, et tema aseme jalutsis seisab 19. sajandi vene müstik Vladimir Solovjov. Nad vestlesid pikalt, kogu öö. Hommikul tegi kardinal avalduse – ta ütles, et Antikristus on tulemas. Jah, ta on süüa poole teel. Ja enamus läheb temaga kaasa, sest tema sõnad on head ja tema eesmärgid õilsad. Sest Antikristus on roheline, keskkonnakaitsja ja environmentalist.

*

Biffi avaldus on esmapilgul üsna arusaamatu. Miks hakkas kardinal ühtäkki nägema kirikule ohtu just keskkonnakaitsjates? Olgu, kui sinu voodi juurde ilmub Solovjovi vaim, siis on see kindlasti elamus. Kuid auväärne kardinal on siiski kõrgestiõpetatud ning elunäinud mees, kes kindlasti kogus ennast pärast esimest ehmatust ja suutis sellesse, mida Solovjov rääkis, suhtuda ka vajaliku kriitikaga. Ning, nagu teada, toimuski nende vahel intellektuaalne vestlus. Millised oleks võinud siis olla argumendid, millega Solovjov – olgu muld talle kerge – kardinali veenis?

Spekuleerime.

Võtame kõige üldisemalt. Niisuguse suursuguse religiooni nagu katoliikluse ambitsioonid on kahtlemata pantokraatlikud ning selle mäng käib kõige kõrgemate panuste peale: pääsemise ja apokalüpsise peale. Ehk siis täpsemalt, selle peale, et olla see, kes sõnastab päästetud või mittepäästetud saamise korra. Ning mängitakse seda mängu muidugi teiste omasuguste vastu. Kui nii, lihtsustatult vaadata, siis võib küll öelda, et vanade mängurite, tuntud ideoloogiate ja religioonide kõrvale on tõusnud uus tegija. Kuigi esmapilgul peaks keskkonnakaits olema justkui loodusteaduste ja majanduse valdkond, on siiski lihtne märgata, et *environmentalism* on asunud üle võtma teemasid, mis on traditsiooniliselt olnud religiooni pärusmaa. Ka *environmentalism*'i keskseks ideeks on päästmine, selle nüansiga et nad väidavad, et inimene suudab päästa planeedi Maa. Ja see on mõnes mõttes võib-olla isegi suurejoonelisem kui kiriklik isikliku lunastuse lubadus. See on ka kõrgema kaarega kui ideoloogiate maailmavallutusplaanid – jah, vanaisad nägid vaeva maailma anastamisega, isad reformimide ja revolutsioonidega, maailma päästmine on aga *next level*.

Globaalsetest programmidest üksi jääks väheks, see oleks tühine suurushullustus, kui see ei suuda Suurt Võitlust pakkuda igapäevasena ja igäuhele jõukohasena.

Katoliku kirik näiteks on seda suutnud, selle tarvis on söögipalvused, igapäevane kirikuskäimine jms, väiksed asjad, mis siiski otsustavad inimese paiknemise hukatuse ja päästmise skaalal ning lõpeks ka kogu maailma saatuse. Kuid midagi sarnast pakub ka *environmentalism*. Loomulikult on suurimaks keskkonnaprobleemiks saastav suurtööstus, kuid ka iga inimene, sõltumata seisusest ja päritolust, võib maailma päästmisest osa saada – kui ta tunnistab keskkonnateadlikku mõtteviisi ning võtab omaks igapäevase *environmentalistliku* rutiini. Näiteks pärast igat toidukorda eraldab plastiku, klaasi ning orgaanilised jäätmel. Ja nii kolm korda päevas, iga päev ja põhjalikumalt neljapäeva õhtuti (sest prügivedajad tulevad enamikus lääneriikides reede varahommikul ning mõttekas oleks selleks ajaks kuhjata ukse taha kastikesed sorteeritud jäätmega). Seda ei ole palju nõutud, kuid seda tuleb teha järjekindlalt ning sellise teguviisi eiramisel on globaalsed tagajärjed – kui inimesed ei pea kinni igapäevastest taaskäitlemisreeglitest, tõmbavad nad häda kaela nii endale kui ka teistele. Isegi tühipaljas kodukeemia käitlemata jätmise võib põhjustada viljaikaldust, nurisünnitusi ja kahepäiste vasikate ilmaletulekut; piirkondades, kus keskkonnakaitse vastu eriti jõhkralt patustatakse või kus selle vajalikkusest üldse kuuldudki pole, langevad lastel välja juuksed ja nende kehaes hakkavad vohama vähkkaasvajad, joogivesi muutub mürgiseks ning inimesed surevad noorelt. Et niisuguseid õudusi sinu ega kellegi teisega ei juhtuks, tuleb ka igapäevastes toimetustes silmas pidada keskkonnanõudeid ning vajadusel nõuda ka teistelt nende järgimist. Nii saabki argipäev osaks suuremast moraaliuniversumist.

Varased *environmentalistlikud* grupid koosnesid radikaalsetest fanaatikute, kes jutlustasid täielikku ühiskonnast eraldumist või senise ühiskonna radikaalset ümberkorraldamist ning mõistsid hukka kogu tarbimiskultuuri ning globaalse tootmis- ja kaubandussüsteemi. Selge, et sellised liikumised jäid marginaalseks ning vähemalt keskklassile jäid nende ideed ka võõraks. Kusagilt sealt pärineb ka siiani levinud kuvand *environmentalistist* kui metsas elavast *unabomberist*. Kuid siin on toimunud tugev edasiareng: kaasaegne *environmentalism* ei ürita enam mõttetult sundida inimkonda kollektiivsele loobumisele. Selle asemel on *environmentalism* tarbimiskäitumise edukalt oma moraalsesse maailmapilti integreerinud. Tänu tekkinud mahetootmisele, taaskäitlustööstusele jne on tarbimiskultuur ise muutunud üheks olulisimaks osaks *environmentalismist*. Tarbimiskultuur iseenesest on moraaliväline nähtus – see on süütu ja stiihiline, seni kuni omandab moraalset tähenduse läbi tarbijate valikute. Selleks on objektid ning materjalid jaotatud headeks ja halbadeks: linnamaastur on halb, hübriidauto parem, jalgratas kõige parem; puuvillane on hea, sünteetiline halb; heades tingimustes kasvatatud kanade söömine eetilise, halbades tingimustes kasvatatud kanade söömine ebaetiline jne. Ja ka kõige pisemad tarbimisvalikud, näiteks paberkoti või kilekoti kasuks otsustamine, omandavad nii universaalse kaalu. Seejuures ei tähenda selliste eetiliste valikute langetamine enam ülejäänud ühiskonnast eraldumist, mugavustest loobumist vms. Ning sellega on võetud barjäärid keskkonnateadlikkuse levikult massidesse.

Olgu. Keskklass on keskkonnateadlik. Aga lõplikuks läbilöögiks on vaja siiski ka liidi heakskiitu.

Ning *environmentalist*'idel pole siingi põhjust silmi maha lüüa – lähiajaloost leiab lausa vanatestamentlikult õpetlikke lugusid selle ilma vägevate ülbusest, järgnenud karistusest ja meelearandusest. Mõned näited:

Briti valitsus ja töösturid eirasid loomaõiguslaste proteste uudse, eriti tõhusaks peetava jõusööda vastu, mis segas veisetoiduse sisse veiseliha ning luujahu. Loomakaitsjad nägid selles niigi ebahumaansetes tingimustes peetavate veiste koletut sundimist kannibalismile, kuid lihatöösturitele niisugused lillelapsikud argumendid muidugi korda ei läinud. Tulemused olid katastroofilised. Nagu tagantjärei tuvastati, põhjustas lehmade toitmine lehmalihaga hullu lehma töve (*bovine spongiform encephalopathy*) epideemia, mis lisaks muteerus inimesele nakkavaks vormiks, tappis sadu britte ja põhjustas kohaliku veisekasvanduse hävingu. Kannibalismikirele andunud lehmad aga põletati tuleriitadel.

G. W. Bush keeldus tunnistamast keskkonnakaitse doktriini – *treehugger*'itele järeleandmine tähendanuks kodumaisele tööstusele lisakoormise pealepanemist ja ei tundunud seega niigi aina suurematesse võlgadesse mattuva riigi huvides olevat. Järgnevalt tabasid Ameerikat ootamatult ülivõimsaks paisunud orkaanid ja üleujutused. Tagantjärele tuvastati sellise katastroofidelaine põhjusena liiglaialdane metsaraie ning keskkonda hävitav tööstus USA rannikualadel, mille tõttu avaookeanilt lähtuvad õhumassiivid ei maandanud oma jõudu enam rannikumetsade puulatvu sasides, vaid tormasid takistamatult otse linnade peale. Järgmine president kirjutas kohe alla mitmetele keskkonnakaitsedokumentidele ja näeb *environmentalistlike* ettekirjutuste järgimises ka peamist jõudu, mis pööraks riigis majanduse jälle õitsengule. Ning praeguseks ongi USA majanduslangus hakanud pidurduma.

Ka britid asusid meelearanduse teele ning 2012 toimuvate Londoni olümpiamängude peaatraksioonina on välja kuulutatud keskkonnasõbralikkus. Null-süsinikdioksiidi-olümpiamängud on väljend, mida nii kuninganna kui ka peaminister mantrana korrutavad.

Kokkuvõttes, ma arvan, on igati õigustatud väita, et *environmentalism* pakub terviklikku moraaliuniversumit ning käitumiskoodeksit, mille vastu eksimisel on tõesti ka konkreetsed negatiivsed tagajärjed, apokalüpsiseni välja.

Kas on veel kellelgi hetkel midagi samaväärset kõrvale pakkuda? Tundub, et mitte. Paavstil kindlasti mitte.

Karda, kardinal Biffi, karda – sest metsaline on valla, see pöörane peseb praegu luikedelt naftat maha ja lükkab kaldaleuhutud vaalu tagasi merre!

*

Nüüd asja juurde.

RADICAL NATURE
Art and Architecture for a Changing Planet 1969–2009
Barbican Art Gallerie, London

Tegemist on väljapanekuga, mis pakub üht võimalikku jutustust viimaste kümnendite kunsti- ja arhitektuurialaloost.

Kõigepealt ajalisest määratlusest. Miks alates 1969? Näituse saatetekstidest sellisele daatumile põhjendust ei leia. Et viimased 40 aastat, kena ümmargune number? Vaevalt. Mis juhtus '69? Esimene inimene astus Kuule. Ka see tundub suhteliselt irrelevantne. Mis veel võiks olla numbri 1969 taga? 1969 taga on muidugi 1968. See tundub loogilisem. Kuraatorid on võtnud algupunktiks aasta, mis tuli pärast 1968. aastat. 1968. tudengite tänavarahutuste hääbumisega koos hääbusid teadupoolest lootused ühiskonda radikaalselt reformida. See on aasta, mis tähistas üldise arusaama järgi poliitiliste utoopiate lõppu. Sealt korjavadki Radical Nature' kuraatorid järje uuesti üles ning jätkavad katkenud jutustust. Vähemalt mulle tundub selline selgitus näituse endaga enim klappivat.

Niisugune pikk ajaskaala ning distsipliinideülesus tingib paraku selle, et näitus on – arvestades seda ajalist ja kultuurilist territooriumit, mida hõlmata soovitakse – hõre ning valikud tunduvad tihti pigem juhuslikena. Muidugi võib sedagi ekspositsiooni võtta *wunderkammer*'ina, kuid *w-kammer*'i morbiidsus ja kesklineaarsus oleks minu meelest vastuolus antud näituse loomusega. See on ikkagi katse suurt heroilist lugu jutustada (või seda jutustust jätkata). Hea tahtmise korral võib ekspositsiooni hüplikuses näha ka omamoodi jõudemonstratsiooni või pimekatset – et näete, saab võtta siit ja võtta sealt, üsna umbropsu, kahmata kunsti ja haarata arhitektuuri ning lükkida need kõik siis ökokunsti ajalukku, ja näete – see meigib senssi. Beuys kasutas vilti, mett ja rasva – looduslikud materjalid, ökokunstnik. Haacke minimalistlikud installatsioonid – ökokunstnik. Selles loo-loogikas kaotavad vanad kategooriad nagu futuristlik arhitektuur või kontseptuaalne kunst olulisuse, fookusse kerkivad teistsugused aspektid ning vaataja silme ees rullub lahti hoopis uus, *environmentalistlik* kultuurilugu.

Olgu. Aga kuidas siis asi tundub? Tundub väga positiivne. Mis on seda kummalisem, et tegelikult võiks väljapanekule ette heita nii mõndagi: laialivalgust, hüplikust, kontseptuaalset pealiskaudsust, mida iganes. Ja isegi teema, „Art and Architecture for a Changing Planet 1969–2009“ ... noh, me ju teame, et asjad ei ole tegelikult läinud väga hästi. Kuid lugu, mida Radical Nature jutustab, on nii relvituks tegevalt positiivne, et kaob isegi tavapärase soov dekonstrueerida ja demüstifitseerida.

Ma arvan, et siin on oma osa näituse kujunduskontseptsioonil. Kuigi pealkiri lubab justkui mingit ajaloolist ülevaadet, ei ole teosed järjestatud kronoloogiliselt, vaid läbisegi. Ja see tuleb jutustusele kindlasti kasuks. Näiteks avastasin, et kas või mina ise, mõeldes tagasi näitusele, paigutasin justkui iseenesest kõige lõppu

tööd, mis pärinevad tegelikult ajalise skaala algusosas – 1970. aastatest pärinevad arhitektuuriutoopiad. Sest neis on silmapaistvat ja siirast positiivsust, vaimustavat vitaalsust, mida hilisematest kümnenditest enam eriti ei leia. Vaid aja linearsust hüljates on jälle võimalik konstrueerida *happy end'e* ja vaadata uljalt tulevikku.

Valik teoseid (tumedaimast helgemaks):

Luke Fowler „Bogman Palmjaguar“ 2007, dokfilm

Bogman Bluequartz Palmjaguar on üksik vana mees, kes elab Šotimaal Flow Country rabade vahel. Bogmani teeb tähelepanuväärseks asjaolu, et ta ei tee enam vahet endal ja keskkonnal. Tal on diagnoositud paranoiline skisofreenia. Näiteks ei erista ta omaenda terviseprobleeme rabade kehvakest ökoloogilisest olukorrast, need lähevad teineteiseks üle, need on üks ja sama. Bogman Bluequartz Palmjaguari soov kaotada oma isiksus ning sulanduda keskkonda on nii tugev, et ta ei suuda enam isegi näidata oma nägu, ta peab seda peitma erinevate maskide taha (kotkamask, konnamask, karumask, sulgedega karnevalimask) ning parema puudumisel tõmbub niimoodi kägarasse, et nägu jääks varjatuks. Ta häbeneb oma inimlikku palet, häbeneb oma nina, mis pole nokk, häbeneb oma suud, mis pole jõesuu, häbeneb oma arukaid silmi.

Kaunis ja traagiline lugu inimesest, kes soovib loodusega üheks saada. Aga ta ei saa, ta ei saa.

Henrik Håkansson „Fallen Forest“ 2006

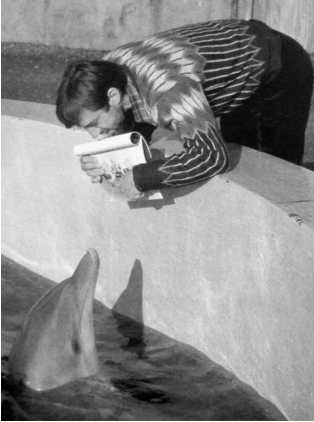
16-ruutmeetriline lahmakas vihmametsa. Nende puude tarvis on ehitatud spetsiaalne toite- ja valgustussüsteem, need puud elavad ja kasvavad. Ning see kõik toimub 90-kraadise nurga all.

Kataloogis üritatakse kunstniku tegevust välja vabandada sooviga „juhtida tähelepanu inimese ja looduse tasakaalutule suhtele“. Seda ma ei usu. Pigem on siin kõhedust tekitavat ülbust ja vaimustavat vastutustundetust. Panna vihmamets enda ees roomama! See on muljetavaldav.

Joseph Beuys „Honeypump at the Workplace“

Vana rebane on oma mee- ja vilditeemaga ka *environmentalistide* südamed võitnud.

Ant Farm „Dolphin Embassy“ 1974-78

Valdavalt arhitektuuriüliõpilastest koosnev legendaarne grupp, kes oma imago ja elustiili poolest meenutasid pigem biitmuusikuid kui arhitekte. Tuuritasid ringi koos bändidega ja aeg-ajalt lasi mõni rikas sell neil oma maavaldustes landart'i teha.

Mingil hetkel eksperimenteerisid nad siis mõttega luua inimeste ja delfiinide vahele püsiühendus. Kahjuks ei selgu näituselt, kui põhjalikult või tõsimeelselt Ant Farm „Dolphine Embassy“ kallal tegelikult töötas, miks projekti

hülgas jne. On vaid visandid startrekilikust saatkonnahoonest ning mõned fotod sellest, kuidas pikkade habemetega arhitektid püüavad delfiinidele midagi selgeks teha.

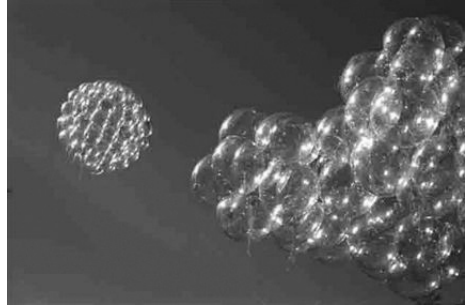
Agnes Denes „Wheatfield – A Confrontation“ 1982

Agnes haris üles kaks aakrit maad Manhattanal. Kahjuks puudus pikem selgitus, mis oleks öelnud näiteks, et kuidas, kuidas küll teostati selle taiese kõige keerulisem osa, et kuidas, kuidas küll hankis Agnes Denes enda käsutusse sellise maalapi sellises kohas. *Public art* konkurss? Rikkad vanemad? Kuritegelikud sidemed?

Kuid *confrontation* on tõesti kaunis – kuldsed viljapead, kombain ja pilvelõhkujad –, see on utopia, milles ühinevad sotsrealism ja *american dream* (objektiivsuse huvides peab küll ütleva, et tegu tundub olevat ühega nendest keskkonnaprojektidest, mis paistavad pildidel paremad välja kui lives – aerofotodelt on näha, et põld asus tegelikult üsna eemal, trööstitul tühermaal, nii et ainult õigesti kadreerides ja madalalt võttes saab fotosid, kus WTC tornid – olgu taevast neile armuline – või Vabadussammas sulavad viljapõllu sisse).

Richard Buckminster Fuller „Modelling Universe“ 1976, dokfilm

Kui film algab veepiisale suumimisega, siis on selge, et lõppeda ei saa see vähema kui kogu universumi paikapanemisega. Nii ka läheb ja aega võtab see 13 minutit. Lõpuks seisab *herr* Fuller ookeanikaldal ja osutab näpuga mullikestele lainevahus. „*Bubble!*“ hüüatab ta rõõmsalt. Ja veel „*bubble!*“ ja veel „*bubble! bubble! bubble!*“ ja ta on tõesti õnnelik.

Anonüümne ütles ...

See Fulleri „bubble!“ idee meenutab Kepleri universumi mudelit. Vanad head müstikud!

Mis aga *environmentalism*’i kui uue religiooni potentsiaali puutub, siis see haakub päris hästi XX–XXI s uusmütoloogilise mõtlemise üldise esilekerkimise teooriaga. Üks autor on kirjutanud, et just globaalsed (eelkõige keskkondlikud) probleemid sunnivad panema rohkem rõhku väärtustele, tõrjudes välja tehnokraatliku progressimüüdi. Tema arvates on lähiajal oodata uute, olemuselt humanistlike kollektiivsete mütoloogiate plahvatuslikku kasvu, *environmentalism* võiks olla siin heaks näiteks (Vt Вячеслав Найдыш. *Философия мифологии: XIX – начало XXI в.* Москва: Альфа-М, 2004.).

